

Het gebruik van de Nieuwe Hollandse Waterlinie voor een duurzame waterhuishouding

Presentatie At Fort 11 -11- 2013

- Sander Booms, gemeente Culemborg

Deze presentatie laat zien hoe we van een historische strijd tegen het water naar de inzet van water als defensiesysteem zijn gekomen en om tenslotte te eindigen bij een hedendaagse opgave van duurzaam watermanagement.

Veel projecten in de Waterlinie richten zich op de forten. Maar in het project Molenkade is ingezet op waar het in de Nieuwe Hollandse Waterlinie als verdedigingssysteem eigenlijk om ging: het weerstaan van de vijand met inundatie van het land. Op deze plek naast de hoofdverdedigingslijn van de linie is het oude inundatielandschap benut om tegemoet te komen aan wateropgaven van deze tijd.

Het goed om eerst wat te vertellen van de principes van ons waterbeheer. Met waterbeheer willen we een gezonde en duurzame waterhuishouding bereiken. Culemborg lag altijd al in een laag moerassig rivierengebied. In ons waterbeheer maken we gebruik van al die oude waterlopen. Onze strategie noemden we "Historisch water". Vanuit die gedachte onderscheiden we vier pijlers voor ons waterbeheer.

1. De oude Middeleeuwse vesting Culemborg is bedoeld om de inwoners te beschermen tegen allerlei bedreigingen van buiten af. Dit betekent dat Culemborg ook in de toekomst een veilige plek moet zijn. Veiligheid tegen hoog rivierwater pakken we aan door de dijkverbetering. Voor de binnendijkse waterhuishouding hebben we een waterplan opgesteld. Daarmee is er inzicht verkregen in het watersysteem en is er integraler naar maatregelen gekeken. De maatregelen voorkomen wateroverlast op straat.
2. Vanuit de vesting voelt men verantwoordelijkheid voor het omliggende land. Vanuit de stad Culemborg vindt geen afwenteling van waterproblemen plaats naar het ommeland, doordat de waterhuishouding gezond en duurzaam is ingericht. Deze relatie komt vooral tot uitdrukking bij het toepassen van de principes van het nationale waterbeleid : eerst zoveel 'vasthouden of bergen dan pas afvoeren. Hemelwater wordt zoveel mogelijk vastgehouden en geborgen in stedelijk gebied. Daarnaast worden net buiten de stad grote waterbergingsgebieden aangelegd om te voorkomen dat hemelwater wordt afgewenteld op omliggende gebieden.

Het gaat steeds vaker en harder regenen. We hebben vaker te maken met pieksituaties. Hevige buien in juli 2006 en 2007 heeft laten zien hoe kwetsbaar het watersysteem in Culemborg is. De komende jaren worden daarom een groot aantal maatregelen en projecten uitgevoerd om het watersysteem van Culemborg nu en in de toekomst klimaatbestendiger te maken.

3. Door de burgers historisch besef bij te brengen over de relatie van Culemborg met water en watermaatregelen te koppelen aan wijkgerichte projecten ontstaat beter draagvlak voor maatregelen uit het waterplan.
4. Een kwalitatief goed watersysteem: zo min mogelijk riooloverstorten (vuilemissie met 50%), afkoppeling (geen hemelwater bij rioolwater in de riolen), natuurvriendelijke oevers.

Het Molenkadegebied , dat ik als voorbeeld laat zien, is een van de laagste plekken van het rivierengebied. Het gebied dankt z'n naam aan de kade die in de Middeleeuwen is ontstaan. De

Hertog van Gelre wilde het water kwijt, de Bisschop van Utrecht wilde het niet hebben en legde de Molenkade aan. Om het tegen te houden en een andere kant op te laten stromen.

Dit lage waterrijke gebied werd in de loop van eeuwen bedwongen door boeren door de aanleg van kades en kanaaltjes. Bij grotere sluzen werd in tijden van veel neerslag water naar de rivier geloosd. Dit gebied was daarom ideaal als gebied om het water als defensiesysteem te gaan gebruiken. Voor een inundatiegebied was nodig dat het was onderverdeeld in een aantal bekade polders. Daarvoor was er een complex stelsel van waterwerken zoals sluzen, dammen, duikers en coupures nodig om te inunderen. Juist hier in ons gebied was dit sinds de Middeleeuwen al ontstaan. De onderlaag was er al. Vanaf de 19e eeuw is de Nieuwe Hollandse Waterlinie als 'watermachine' gaan werken. Daarbij werd het water niet naar de rivier gebracht maar omgekeerd vanaf de rivier op het land gebracht.

Het gebied Molenkade werd de plek waar we met het inrichten van voormalige inundatievelden zouden kunnen bijdragen aan de integrale opgave van het Nationale Project en duurzaam waterbeheer van de stad. Het ligt net buiten de stad in de NHW en is een van de belangrijkste waterbergingsgebieden van de streek geworden. De locatie was ideaal: bij de hoofdverdedigingslijn, op een zichtlocatie langs de snelweg A2. Ideaal was dat we hier ook de cultuurhistorie als het ware konden inpluggen in grote ruimtelijke ontwikkelingen als het regionale watersysteem.

Het was onze visie dat we bij de aanleg van de waterberging slimme functiecombinaties zouden moeten leggen. Duurzaamheidsaspecten waren ruimschoots aanwezig: ecologie, landschap, water en het watersysteem. De elementen versterken elkaar en maken de onderliggende ontwikkeling mogelijk.

Natuurontwikkeling en waterberging behoren tot de belangrijkste doelstellingen van het project, onder meer bij het afvoeren van water in situatie van hevige regenval, maar ook al bij een gewonere grotere waterafvoer vanuit de stad. In natte perioden zal een groter deel van het gebied onder water staan. Samen met de permanente waterplas langs de A2 wordt daarmee duidelijk hoe de inundatie functioneerde.

Door aanleg van moeras, nat grasland en grienden is het Molenkadegebied onderdeel geworden van de ecologische hoofdstructuur. Hierbij is gekeken naar de aanwezige flora en fauna. Welke beplanting hoort historisch gezien in het gebied thuis en hoe kan die beplanting hersteld worden. De cultuurhistorie is versterkt met zichtlijnen op de hoofdverdedigingslijn, het zichtbaar maken van de Molenkade, herstellen van oude watergangen en inplant van grienden. De inrichting voor natuur past bij het inundatiesysteem en de historische landschapsstructuren. Voor beschermde soorten zijn leefgebieden ingericht.

In het project zijn 100.000m³ waterberging en 70 ha natuurontwikkeling voor de EHS aangelegd en is tegelijk het Waterlinielandschap herkenbaar geworden.

Het Molenkadeproject is het succes geweest van goed samenwerkende gebiedspartners. Die hadden samen veel lokale kennis van het gebied en de omgeving. Staatsbosbeheer en het Waterschap hadden vanuit hun rol als toekomstig beheerders direct invloed op het ontwerp. De gemeente hield het project in lijn met de visie.

Het resultaat is dat hier niet alleen duurzaam waterbeheer en natuurontwikkeling zijn gerealiseerd, maar ook de context van dit landschap herkenbaar wordt. En dat is zoals we van At Fort weten bijzonder belangrijk voor de Unesco-erkenning.

We werkten aan een landschap, dat groots was maar vanwege defensieoverwegingen onzichtbaar. We willen het nu zichtbaar en vitaal maken door gebruik te maken van de aanwezige onderlagen van natuur, water en cultuurhistorie. Dat lukt als je niet alleen afzonderlijke elementen aanpakt maar in termen van gebied durft te denken. Misschien moeten we hier eerder spreken over het uitpakken van het gebied dan het ontwikkelen van het gebied. Heel die indrukwekkende 'watermachine' van de Waterlinie wordt hier weer in de praktijk zichtbaar.

Niet alleen voor de afzonderlijke elementen maar vooral voor het gebied als geheel zijn we altijd denken in termen van ruimtelijke kwaliteit en beleefbaarheid. Daarbij kwam het inzicht dat we werkten aan een groots monument van de toekomst, een duurzaam UNESCO-landschap.